

місцевого люду сприймався, як відізвання від чогось первородного, без чого не існує життя. Саме тому церква посідала особливе місце в духовному житті східногалицького села. Зрештою вона виступала не лише релігійною інституцією, але і уособленням українського національного духу.

Із відступом з території Східної Галичини більшовиків у червні 1941 р. духовні митарства селян не припинилися. У складному протистоянні радянського тоталітаризму та духовного світогляду села наступило нетривале затишшя перед великою бурєю. Лідер греко-католиків передбачаючи прийдешні події, ще влітку 1940 р. зазначив: «радянська влада скоріше або пізніше розгромить нашу церкву. ...все діло, над яким я жертовно працював через усі літа лежатиме в руїні» [2, с. 40].

Література

1. Боцюрків Б. Українська греко-католицька церква і Радянська держава. Львів : Вид-во УКУ, 2005. 268 с.
2. Гайковський М. Греко-католицька церква як чинник українського державотворення (1946-1996). Берестейська унія (1595-1996): статті й матеріали. Львів : Логос, 1996. С. 38–56.
3. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 389. Оп. 2. Спр. 4. 140 арк.
4. Державний архів Тернопільської області. Ф. П. 1. Оп. 1. Спр. 3. 187 Арк.
5. Західноукраїнські селяни в умовах суспільно-економічних трансформацій середини 1930-х–1950-х рр. Усна історія. В. В. Старка, П. С. Коріненко, В. А. Брославський. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. 308 с.
6. Збірник матеріалів по антирелігійній пропаганді та організації гуртків «Безвірника» на селі. Дніпропетровськ, 1928. 32 с.
7. Логойда В. М. Громадянські свята радянського Закарпаття і подолання релігійних пережитків. Культура і побут населення українських Карпат (матеріали республіканської наукової конференції). Ужгород, 1973. С. 60–65.
8. Луначарский А. В. Почему нельзя верить в Бога? Москва : «Наука», 1965. 443 с.
9. Оболонский А. В. Человек и власть: перекрестки российской истории. Москва : Наука, 2002. 457 с.
10. Соляр І. Між ідеями неогоці польської держави і здобуття автономії. Проект «Україна». Галичина і Волинь у складі міжвоєнної Польщі / В. Вісин, Р. Голик, В. Голубко та ін.; авт.-упоряд. М. Р. Литвин; художн. – оформлювач О. А. Гугалова. Харків : Фоліо, 2017. С. 44–101.
11. Центральний державний історичний архів у м. Львів. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 31. 78 Арк.
12. Центральний державний історичний архів у м. Львів. Ф. 201. оп. 1. спр. 33. 66 Арк.
13. Церква і церковна єдність: Документи і матеріали 1899–1944. Т. 1. Львів : Свічадо, 1995. 456 с.

УДК 24

АНТИРЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР. НА ДОНЕЧЧИНІ: НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ІСТИНО-ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Андрій Фесенко,

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії
Донецького національного технічного університету (м. Покровськ)*

Висвітлюються особливості антирелігійної політики радянської влади у другій половині 20-х років ХХ століття. Розкривається вплив органів радянської влади на виникнення та розвиток істино-православної церкви на території Донеччини. Визначається, що у період 1920-х років перед радянською владою стояло єдине завдання це знищення релігії як ідеології та створення створенню людини «нового типу».

Ключові слова: антирелігійна політика, радянська влада, церковна інтелігенція, репресії, церковний рух.

Abstract.

In the article are highlighted the peculiarities of the Soviet government's anti-religious policy in the second half of the 1920s. The influence of the Soviet authorities on the emergence and development of the True Orthodox Church in the Donetsk region is revealed. It is also determined that in the 1920s the only task for the Soviet authorities was to destroy religion as an ideology and to create a «new type» of human.

Keywords: anti-religious policy, Soviet government, church intelligentsia, repressions, church movement.

Одним із головних методів боротьби з православною церквою більшовиків у 2-й половині 1920 рр. було створення та подальша підтримка розкольніцьких рухів.

У 1927–1928 рр. було створене церковне угруповання під назвою «Істинно-православна церква» (далі - ІПЦ), яка об'єднала всіх, хто відмовився наслідувати політику Сергія (Старгородського) на примирення із владою. Його існування було небажане для радянської влади, тому відразу почалася робота з його ліквідації. ІПЦ звинувачували у створенні у 1928 р. антирадянської організації, яка ставила за мету повалення радянської влади шляхом збройного повстання. Центр повстання буцімто знаходився у Ленінграді, а в Україні, зокрема на Донеччині, розташовувалися філії. ІПЦ дорікали в тому, що вона переконавшись у неможливості відкритої контрреволюційної боротьби з радянською владою, пішла в підпілля. Стверджувалося, що актив організації складався з найбільш реакційних, вороже налаштованих до радянської влади представників духовенства. Кадри для ІПЦ, як виявило «слідство», вербувалися серед ворожих та фанатичних елементів [1, с.187]. Структурною ланкою ІПЦ були «монастирки», де збиралися віруючі по 10–20 осіб. Після богослужіння проходили бесіди керівників з прихожанами. Тематика в основному зводилася до таких проблем: бойкотування всіх заходів радянської влади, всіх без винятку форм участі в житті радянського суспільства та патріаршої православної церкви [7].

В. Пашенко та А. Киридон подають такі дані щодо складу членів ІПЦ на території України: єпископів – 2, священників – 52, ченців – 19, дияконів – 1, псаломщиків – 6. Серед членів ІПЦ начебто було куркулі – 19, домовласників – 3, помічників – 2; поліцаїв – 1; службовців – 7; кустарі – 3; інших – 13 [2, с.213].

Архівні документи, на які посилається В. Ченцов, зі звинувачення у ворожій діяльності прихильників ІПЦ свідчать, що органами до карної відповідальності було притягнуто 70 віруючих Харківської філії до неї входили Харківська, Сталінська, Дебальцевська, Маріупольська, Бердянська та Слов'янська групи на чолі з Павлом Кратировим, 50 чоловік Одеської філії (керівники Г. Селецький, В. Юрченко), 20 «істинних» з Дніпропетровщини (П. Попов та ін.) [3, с.269–270].

У травні 1928 р. за розпорядженням колишнього вікарія єпископа Олексія (Буя), який керував громадами півдня Росії та сходу України [4, с.226–227], було утворено церковну адміністративну одиницю з центром у Кремінній, яке об'єднувало приходи Дружківського, Ізюмського, Рубежанського, Сватівського та Краснолиманського районів Донеччини. Головуючим цього доброчинства було призначено священника о. Григорія Попова. У 1928 р. всі течії ІПЦ на Донеччині визнали своїм правлячим архієреєм єпископа Олексія (Буя). ІПЦ виступила проти правовідносин з державою. На цій підставі їм відмовляли отримувати паспорти, реєструвати немовлят у відділах ЗАГСу. Масового поширення набула заборона своїм дітям учитися в школах, чим істинно-православні прагнули вберегти молодь від агресивної безвірницької пропаганди у навчальних закладах. Проте деякі миряни, щоб уникнути репресій з боку влади, доводили, що дітей можна пускати до школи, якщо вони пасивно ставитимуться до навчання, а після повернення додому виховуватимуться в релігійному дусі [5, с.149].

Карні справи фабрикувалися таким чином, щоб довести, що суцільна колективізація та ліквідація куркульства як класу викликали загострення боротьби на селі й підвищили антирадянську активність ворожих елементів. Слідчі доводили, що церковники у зв'язку з ліквідацією куркульства втрачали матеріальну основу власного існування та опору в антирадянській діяльності, і тому вся їхня увага була спрямована на зрив колективізації та інших заходів радянської влади. ІПЦ начебто ставила за мету залучити до роботи якомога більше віруючих і з їх числа підготувати людей, які б вели активну боротьбу з органами радянської влади. Спираючись переважно на свідчення самих звинувачених, органи ДПУ порушили кримінальну справу за статтями 54–10 та 54–11 Кримінального кодексу УСРР. Особлива трійка при ДПУ ув'язнила всіх, причетних до справи. За рішеннями Особливої наради при колегії УСРР 11 віруючих ІПЦ було ув'язнено до концтабору терміном на 5 років, 53 – на 3 роки, 59 прихильників ІПЦ вислано на Північ на 3 роки, 5 чоловік відправлено на переселення [2, с.220]. Звинувативши ІПЦ у контрреволюційній діяльності, органи НКВС розгорнули широкомасштабну акцію по її ліквідації. Були ув'язнені ієрархи цієї церкви – митрополит Йосиф, єпископи Дмитрій та Олексій, Павло Старобільський і Іоасаф Донецький. У 1929–1931 рр. радянська влада ліквідувала більшість парафій ІПЦ.

При поліваріантності вирішення церковної проблеми для більшовиків у 1920-х рр. видавалися найреальнішими два шляхи: або повернутися до колишніх принципів відносин церкви і держави, вводячи церкву в структуру влади, що суперечило комуністичній ідеології, або дискредитувати церкву серед віруючих через створення нового церковного руху [6].

Таким чином, слід визнати, що більшовики більше підтримували другий шлях, хоча й усвідомлювали його складність. Можна засудити або знищити окремих представників чи навіть групу духовенства, але церква після цього не припинить свого існування. Перед радянською владою стояло єдине завдання – знищення релігії як ідеології, яка заважає створенню людини «нового типу». Тому завдання дискредитації церковної ієрархії через використання суперечностей у РПЦ і створення лояльних щодо влади духовної еліти або альтернативної церкви було похідним від стратегічної проблеми оновлення радянського суспільства.

Література

1. Клибанов А. Религиозное сектанство в прошлом и настоящем. – М., 1973.
2. Пашенко В., Киридон А. Большевицкая держава і православна церква в Україні (1917–1930-ті роки). – Полтава, 2004. 336 с.
3. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. – Тернопіль: Збруч, 2000. 482 с.
4. Шкаровский М. В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 годах). М.: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1999. 305 с.
5. Форостюк О.Д. Правове регулювання державно-церковних відносин у радянській Україні в 1917–1941 роках (на матеріалах Донецького регіону). Дис... к.ю.н.: 12.00.01. – Луганськ, 2001.
6. Фесенко А. М. Розвиток оновленського руху в східному регіоні України у 20-х рр. ХХ ст. // Схід. – 2006. – №3. – С. 76–82.
7. Кузьменко М.М. Проведення репресивної політики проти священнослужителів в умовах радянської адміністративно-ідеологічної системи в 1918– на початку 1930-х рр. // Наука. Релігія. Суспільство, – Донецьк, 2002. – №2. – С. 138–143.